Mária országának alakja a térképen ásványdarabhoz hasonlít

(Krúdy Gyula: Régi Magyarország)

A *Régi Magyarország* című könyvbe a szerkesztők főleg Krúdy I. világháború alatti írásait gyűjtötték egy csokorba. Az összes írásból kiviláglik, hogy Krúdy Gyula még egyszer valóságban, vagy álmaiban végigutazza Nagy-Magyarországot, mert attól tart, hogy annak egyes darabjai idegen hatalmak prédájául esnek. 1916-ban írta az *Utazás a Felvidéken* novelláját. 1916-ban vagyunk tehát. A világháború első szakaszának végét az 1916-os év hozta. Ebben a háborús esztendőben a német és osztrák hadvezetés – Erich von Falkenhayn német és Franz Conrad von Hötzendorf osztrák parancsnok – szembe került egymással, és a balkáni front kérdése miatt szakítás következett be közöttük. A németek a nyugati fronton, a Monarchia Albániában és a szaloniki fronton akarta bevetni erőinek nagy részét. Az olasz fronton a Monarchia új frontszakaszon próbált áttörést elérni, és az Alpokon Tirol felől betörve az Asiagoi csatában (1916. május–június) igyekezett győzelmet elérni. A hadművelet sikere esetén a Monarchia el tudta volna vágni Isonzót is, ám az olaszoknak sikerült időben átcsoportosítani erőiket, így az Asiagoi csata – melyet Károly főherceg, a későbbi utolsó magyar király irányított – végül sikertelenül zárult. A támadás alatt zajlott az V. isonzói majd a hadművelet után a VI. isonzói csata. A csaták kisebb olasz sikereket hoztak (Görz városának bevétele) Bár a frontvonal alapvetően nem változott, a fokozódó olasz nyomás miatt Németország végre hadat üzent Olaszországnak. És most lássuk, hogy is emlékszik vissza a Felvidékre 1916-ban Krúdy: *Mária országának alakja a térképen ásványdarabhoz hasonlít, amelyben a bányászok az aranyércet, az aranyfészket a hegyekben találják. Sok-sok kilós aranyérc ez a darab föld, királyok és költők álma, a történelem háborúkiválasztottja – mert a történelem vajon mit jegyezzen föl az állandó békéről? Alvó országoknak nincs története, csak háborús nemeztek élik át a népek igazi életét. Az aranyércföldön szorgalmasan csattogtak a szablyák, testvérünk Erdély, korpuszunk az Alföld és a végek jobban ismerték a hadiállapotot, mint a vasárnapi csöndességet. De mégis, mintha a Felvidék, címerünk a Kárpát, az északkeleti határon elterülő vármegyék, a sárkánykörmű Máramaros, aluszékony Ung és az alföldi napsugárban nyújtózkodó Zemplén, bús Árva és a kardcsattogású Vág-völgye voltak azok a helyek, ahol a fegyvercsörgés századokon át oly megszokottá lett, mint a tavasznak nyárba fordulása. A hadba menetel pontosan elkövetkezett, mint a kalendáriumban a karácson, és a naplemente arcú öreg polgárok éppen úgy emlékeztek a rabló csehekre, Rákóczira, Kossuthra, mint az alföldi népmese a török hódoltságról, budai basáról. A harci emlékezett együtt növekedett az öntudattal; sohasem csodálkozott a polgárság, ha egyszerre adót vagy sarcot vető katonák jelentek meg a kapuk előtt. És még most is élnek itt-ott öregek, akik a negyvenkilencediki orosz betörést pontosan elmondják. A falak még ugyanazok, a tornyokon tán az egykori vén hollók üldögélnek és az ungvári, beregi, zempléni pincékben nem tűnt el a felírás nyoma, amely vérrel, korommal hirdeti a pincefalon, mikor járt utoljára ellenség a tájon. Északkeleten egykor nagyszerű volt a tél, éppen olyan, mint gyermekkorunkban a legrégibb képesújság fametszetein láttuk a farkasvadászó, tündöklő jégpáncélú, hegyi folyamon szánkózó, hóval betemetett városú teleket, és a lapszerkesztést tán még Pákh Albert vállalta. Az észekkeleti télhez hasonlatos csak az Urálban lehet, vagy a Kaukázusban. Egykor, amíg szerettem vasúti fülke ablakából vagy egy vidéki fogadó erkélyéről nézegetni a világot, éjszaka átkelni a hegyszoroson és Lembergben ebédelni, ahol a vasúti váróteremben már az orosz határ közelsége mutatkozott, télen telet keresni, tavasszal áradó hegyi vizekben gyönyörködni: sokszor bejártam az északkeleti határt, ahol most honvédeink a félelmetes ellenséget szorongatják. Kassán mily jó volt sonkát enni, míg a hegyek felett pirosan és madárszárnyakon repkedve emelkedett felfelé a hajnal; a hegyi mozdony hajókürtbőgéssel vette az alagutat... Úgy hallom, hogy az idén a tél sem az a régi tél. Átvonuló katonaság, daliás tisztek, bús fogolytranszportok járnak-kelnek a máskor néptelen piacokon. Szinte a forradalom tele jut emlékezetünkbe, midőn a híres téli hadjárat alatt zengő bálok után vonult tova reggel a honvédsereg. Ah, a győzőnek nehéz sorsa van. Győzhet, de nem vehet el semmit tőlünk, ami bennünk van. Ami velünk van. Amiben születtünk. Minden-minden a miénk marad örökké.*

Embernek, írónak szuverénebb, függetlenségre törekvőbb alak nem sok van nála a magyar irodalomban. Még élő kortársai, ismerői ajkán lassan egy egész legendavilág keletkezik a gőgös és korlátlan „rablólovagról”, aki tudott lenni meleg, bölcs cimbora, s cézári merészséggel keresztülgázolni svihákságon, pimaszságon. Dzsentrinek született, a Nyírség tönk szélén álló kisurai közül jött Pestre, az irodalomba. Ő művész volt, nemes lélek, aki nem tudott süketen és fásultan porbahullni, hanem eszményeket keresett, szépséget s illúziókat, ha már egyébre nem tellett. Ez az alapja annak a romantikának, amely a *Palotai álmok*, a Francia *kastély* és a *Vörös postakocsi* világában kivirágzik. Kétségtelen, ha ebben a megszépítő, elzsongító, finom romantikában folytatódik Krúdy művészete – ez az út zsákutca lett volna. Realistává nem lett Krúdy Gyula, még e felismerés birtokában sem. A mélyebb, a teljesebb valóságot, az igazságot keresően is megmaradt romantikusnak. De milyen romantikusnak? Különös, egyszerű, soha meg nem ismételhető művészet az, amit a húszas és a harmincas évek Krúdyja teremtett. Egy olyan osztályról s egy olyan életről mondott éneket, amely önmagában, a maga valóságában vált az élettől időszerűtlenné. Krúdy Gyula már viszonylag kora ifjúságában hajlamos volt arra, hogy olvasmányélményeit (melyek már ekkor több száz kötetre rúgtak) a megszokottnál sokkal intenzívebben élje át. Gyakorta képzelte azt, hogy ő maga is egy Dumas, Jókai vagy Sue hősei közül. Viselkedésére is nagy hatással voltak ezek a hősök, az irodalmi példákat az életben próbálta megvalósítani, aztán lassacskán egy ezzel ellentétes, de egyúttal mindvégig összefüggő folyamat is elkezdődött: írásokban örökítette meg maga alkotta alakmásait, akiket – különösen pályája kezdetén, de később, az *Álmoskönyv* írásakor is – esze ágában sem volt eltávolítani magától, éppen ellenkezőleg. Különös előszeretettel alkalmazta őket írói álnévként. A hosszú sorból csak néhány fontos nevet említek, olyanokat, akiket műveinek hőseiként is szívesen szerepeltetett: Ábrándi, Fráter Julius, Nők öreg híve, Pletykási, Rezeda úr, Rezeda Marcell, Szindbád, Templárius, Török Gedeon. A Rezeda Marcell nevet éppen pályája elején, a *Debreceni Ellenőrben* 1895. február 19-én megjelent *Nagyságos asszonyom a doktor* című novellájával kapcsolatban használja először. Azoknak a postakocsiregényeknek lesz állandó főszereplője Rezeda Kázmér, amelyeknek legnagyobb részben köszönhette népszerűségét az ifjú író. A későbbiekben azonban Szindbád lesz az a főhős és egyben alakmás, amely még a Rezeda-történeteknél is ismertebbé és elismertté teszi Krúdy Gyulát. Műveiben az írói álnevein szereplő hősök esetében már új helyzet áll elő. Teremtett világaiból kifelé működhet az azonosítás, bár itt is főként csak az írói álnév szintjén, befelé azonban soha. Olyan mértékben tartózkodik a közvetlen önéletrajzi párhuzamok alkalmazásától, hogy némely Szindbád-novella vagy a *Francia kastély* című Szindbád-regény esetében erőszakoltnak, indokolatlannak tűnhet a föltevés, hogy Szindbád az író alakmása lenne.

Szintén 1916-ban írta Krúdy az *Erdélyi krónikát*. Ebben leírja, hogy a *Székelyföldön megint ellenség jár, még élnek az öregemberek, akik itt a muszkát látták, de Bemet is... Petőfi is itt halt meg ama régi nyárban... Vajon a mostani emberek közül hánynak adatik, hogy megöregedhessen, és egykor regélve beszéljen a székelyföld mai háborújáról. Vajon megmozdulnak a magyar csontok a földben, midőn oláj katonák csizmasarka tapodja őket? Megremeg a föld, amely egy fél évszázad előtt itta a magyar vért, hogy újra vért kapjon italul? Itt minden talpalatnyi terület a magyarság csatamezője volt. Az élet, a szó, az érzés, a magyar levegő mindig csatában volt a hegyszoros mögött lakó ellenséggel. A fejszét nemcsak a medve ellen kellett élesre kifenni, hanem az erdőségek mögül fenyegető ökölre is. Apánk szeme a másvilágról, kedvesünk hosszan rajtunk felejtett tekintete, a gyermek bizakodó, meseporos álma: amelyek eddig a csillagos égboltozaton felettünk ragyogtak, álmatlan éjjel hozzánk beszéltek, vigasztaltak, irgalmat kértek, mulattattak, vagy elborongásra*

késztettek, mind eltűntek a mennyről. Véres farkasszemek állnak odafent, ahol máskor a szabadság csillaga szokott ragyogni. Vér van az elhunyt hősök szemében, hazájukért küzdött és megholt férfiak tekintetében. Véres kétségbeeséssel riad ránk kedvesünk, gyermekünk tekintete. És a szétterülő égboltozaton, a csillagok felett, mint egy tompa dübörgés hangzik a végzet lépése Magyarország felett. Hogyan ébredjen a keleti égen a hajnali csillag, mikor üszőkre, vérre, kétségbeesésre kell néznie? Széles országútján Erdélynek, amerre fejedelmek és honvédek lengették tollaikat, aranykornak dicsőségét, harci diadaloknak hírét zengték a magyarul beszélő hegyek: lehorgasztott fejű, hallgatag menekülők igyekeznek nagy Magyarország felé, mintha valamely történelmi regény elevenedne meg, amelyet Jósika vagy Jókai írt. Különös, szépséges, vérbeli magyarok vonulnak a történelem horizontján az erdélyi menekülésben. Most kell éreznünk, hogy mennyire egyek, egy vér és hús vagyunk, midőn szerencsétlenségbe jutott testvéreink megkopogtatják házunk ajtaját. Erdély, romantikus tüneménye, történelmi óaranya, gyöngye és féltett mennyasszonya Magyarországnak, visszaveszünk a rabló nyergéből.

1917-ben keletkezett a *Nyári fény* című írása. Abban az időben Németország az USA hadba lépésének megakadályozását tartotta a legfontosabb megoldandó feladatának. A cél érdekében Arthur Zimmermann német külügyminiszter január 19-én táviratban utasította mexikói nagykövetét, hogy vegye fel a kapcsolatot a mexikói kormánnyal. Az Egyesült Államok támadása esetére Mexikónak védelmi szövetséget ajánlott, továbbá ígéretet tett felfegyverzésének finanszírozására és az 1848-ban elvesztett területek Mexikóhoz tartozásának elismerésére, amennyiben azt sikerül visszahódítaniuk. Ezenfelül kérte, hogy a tervezett együttműködésbe a két fél közti közvetítéssel segítsenek bevonni a Németországgal akkor formailag éppen hadban álló Japánt. A távirat szövegét a brit titkosszolgálat megfejtette és amerikai diplomaták útján az USA tudomására hozta. A diplomáciai incidens eredményeként 1917. április 6-án az USA belépett a világháborúba, majd megkezdte szárazföldi hadseregének felállítását és kétmillió katonának Európába szállítását. Az amerikai katonák európai megjelenése azonban csak 1918-ban volt érezhető. A cári Oroszország 1917 tavaszára a Monarchiához hasonlóan erőtartalékai végére ért. A nép 5 millió halottját, eltűntjét, fogságba esettjét gyászolta, hiányolta. Az infláció 700%-osra nőtt, kenyér nem volt, az élelmiszerért kígyózó sorok álltak nem ritkán napi 10 órát. A sorozatos tüntetések, munkásmegmozdulások és az ezekből kialakuló februári forradalom hatására az orosz kormány 1917. március 13-án, II. Miklós cár pedig március 15-én lemondott. (A cár öccse javára mondott le, de az sem vállalta az uralkodást, II. Miklóst pedig másfél évvel később, 1918 nyarán kivégezték.) Az oroszországi események alatt az olasz fronton óriási változás történt, ugyanis a Monarchia a Kerenszkij offenzívát követő nagy győzelmei után jelentős erőket csoportosított át az Isinzó folyó környékére, majd 1917. október 24-én a Caporettói áttöréssel a frontvonalat 60 km-re tolta el Olaszország irányába. A nagy erejű támadás révén a Monarchia serege Velencét 30 km-re közelítette meg, és egészen a Piave folyóig hatolt. Ebben az időben gondol vissza Krúdy a hajdani nyarakra: *Parád, Füred, Palics, Bikszád, Sóstó – a régi magyarországbeli fürdőhelyek – ahol boldog, gondtalan nyarat töltöttek eleink, korántsem arra való helyek voltak, hogy ott a fogadós, kellner, vagy bárki meggazdagodjék a vendégek pénzén. Bár kártyánál, cigánynál, majálisnál mélyen belenyúlt a bugyellárisába a fürdővendég: általában a takarékosság jellemezte az életmódot. Jaj lett volna annak a fogadósnak, aki emelni merte volna a rostélyos árát negyven krajcárról, de perbe fogják azt is, aki nem dúsan és bőven főzet vala a messzi földről idegenbe került magyaroknak. Lisznyai, Tóth Kálmán, Náray Iván, Bartók Lajos, Komócsy József, akik majdnem egy csapáson jártak a vándorszínészekkel, tárt karokkal fogadtatnak mindenütt nyári unalomban. A poétázgató ember bízvást elindulhatott utazási tőke nélkül a régi Magyarországban. A honfiak és honleányok diadalkapukat állítottak. A női szívek fennen dobogtak. A jókedvű urak összegyűltek a környékről. Az öregasszonyok nyomban Petőfivel álmodtak, ha egy vándorköltő ment keresztül a falun. Már régen nem járnak postakocsik, és íme, a ferdőzőközönség ismét úgy utazik, mint nagyanyánk korában. Elemózsiával megrakottan indul el az útra, mert az útszéli fogadók olyan üresen ásítanak, mintha tatárjárás utáni időt mutatna a kalendárium. Vajon él-e még a szerelem e bús időkben, melynél zordabbakról még nem álmodott a költő? Csókolóznak-e még a régi padokon, amelyekbe szívek és betűk vannak vésve? Miről susognak holdfényben a platánok, és mit mormog a tó éjfél felé? Bakkecske módjára mekeg az epekedés az elmúlt ifjúság, a régi szép idők után. Úgy látszik, hogy ma már nem is lesznek Magyarországon többé boldog emberek.* Krúdy ebben a kötetben a régi Magyarország tájairól, hangulatairól, jellegzetes alakjairól, legendáiról mesél. Hiszen Krúdy az emlékezés nagy pszichológusa, és a gondolattársítás csapongásának legnagyobb hazai művésze.

(Krúdy Gyula: Régi Magyarország; 2013, Alinea Kiadó)

M.A.